

gospodarske, obertniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pòli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 60 kr., za pol leta 1 fl. 80 kr., za četert leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 20, za pol leta 2 fl. 10 kr., za četert leta 1 fl. 5 kr. nov. dn.

V Ljubljani v sredo 17. avgusta 1859.

Oklic.

Ta in pa prihodnji mesec se delijo konjske premije večidel po vseh deželah našega cesarstva.

Za kranjsko deželo se bojo te premije delile spet letos v Kranji, in sicer 25. dan t. m.

Delijo se te premije po začasni novi postavi le kobilam, in sicer: močnim, lepim in za pleme dobrim kobilam od 4. do 7. leta z lepim še sesajočim žebetom, in pa triletnim žebicam (kobilicam), ktere kažejo, da bojo dobre za pleme, pa še niso bile vprežene. Kdor hoče premijo dobiti, mora z županovim pismom skazati, da je kobila že njegova bila še preden je breja bila s tem žebetom, ktero pri nji še sesà, — pa tudi zavolj triletne žebice mora skazati, da jo je domá od svoje kobile izredil.

Za razdelitev je sopet v Kranji namenjenih 7 premij: najlepši kobilam s sesavnim žebetom 15 cekinov, — trem takim pa po 5 cekinov — najlepši triletne žebici 10 cekinov, dvema takima pa po 5 cekinov.

Dozdaj se še ni dosti lepe živine vleklo za te premije, in marsiktero je doletela premija, ki je res ni vredna bila, pa dala se ji je vendar, da ljudje ne mislijo, da se jim cekini le kažejo, dajó pa ne. Morebiti bo letos bolje.

Živino kopati.

Živino kopati je poleti kaj dobro, ker odverne marsiktero hudo in naglo bolezen, zoper ktero ni lahko pomoči.

Al če se živina koplje, se mora to pametno goditi, zakaj živinski život je kakor človeški život, kteremu, če je prevroč in poten, kopanje ne tekne, marveč mu škoduje. Skušnje učé, da marsikter konj je pljučno bolezen že dobil v vodi, če so ga prevročega kopat gnali, marsikter je že za mertudom (božjim žlakom) hitro poginil.

Velika vročina slabi živino kakor človeka; merzla voda ga pa hladi in ga močnega stori, ako se pametno koplje v nji.

Treba je tedaj pri kopanju živine vediti to-le:

1. Živina se ne sme nikoli v vodo gnati, kadar je ravno izprežena bila in je težko vozila ali hitro letela in je po delu zlo vroča in spotena.

2. Najpametnejše je živino zjutraj kopati; zvečer je vsaka delavna živina bolj vroča po gorkoti svojega lastnega trupla pa tudi po unanji vročini.

3. Nikoli se ne sme živina predolgo kopati, ker predolgo kopanje v merzli vodi ji več moči vzame kakor ji je dá. Deset do petnajst minut je dosti.

4. Tudi berž potem, ko se je živina najedla, se ne sme v vodo gnati. S polnim vampom ne tekne kopanje za to ne, ker želodec neha v vodi prekuhovati ali prebavljati povžito jed, in se zatega voljo lahko kakošna bolezen začne.

Gospodarske skušnje.

(Kako se zve: kateri krompir je bolji?) Vlij v lonec 1 bokal (firkelj) vode in raztopi v vodi 13 lotov (natanjčne vage) kuhinske soli. Potem položi krompir

srednje debelosti noter. Ako ti ostane krompir na dnu, je to znamenje, da je posebno dober, — ako ti plava krompir ravno te debelosti na verhu, ti kaže, da nima močnatih delov dosti v sebi, tedaj ni tako dober kot uni, ki na dnu obleži. Bolj ko se tedaj krompir dnu bliža, toliko bolji je, ne le za žganjarije, temuč tudi za kuho in jed, zakaj več ali manj močica ali štirke ga stori boljšega ali slabejega.

(Ali konj več vleče ali vol?) Od čudne stave smo brali te dni. Dva kmetovavca v Valensieni na Francozkem sta stavila: ali je za težko vprego konj bolji ali vol? 100 centov repe je bilo tri nemške milje deleč peljati. Štirje močni konji so jo pripeljali v 3 urah in 6 minutah, — štirje voli pa so potrebovali 7 minut več. Sila velika množica ljudi jih je spremljala. Konji so tako spoteni, da je voda z njih tekla, prišli na svoje mesto, voli so bili čisto suhi. Pokazalo se je iz te skušnje očitno, da je vol za težko vprego veliko bolji, to je, da dosti več brez velikega truda sterpi kakor konj in je tedaj za kmetijske opravila bolji. Da bi pač gospodarji takih naukov v nemar ne pušali!

(Brenceljni se odženó od živine), ki so ji včasih sila nadležni, zlasti mladi živini, ako se život na tistih krajih, kamor se ta merčes najraje vseda, pomaže z jesihom, ribjo mastjo ali pa s kako drugo mašobo, kateri je bilo nekoliko kapljic terpentinovnega olja primešana. Najbolji je sicer brenceljno olje (Bremsenöl), al to olje zlo smerdi in saj za konje ni, ki se v kočije vpregajo.

Ozír po kmetijskem in obertnijskem svetu.

(Znajdba prižigavnih klinčkov). Tiste klinčke (Streichhölzchen), kteri so spodrinili kresalo in žvepljenke, vsak pozna, zato ker jih že skor vsak namesto starega netila rabi. Le žalibog! da se tudi otroci ž njimi radi igrajo in je ta igrača že veliko škode napravila na svetu.

Al manj je znano, kdo je prvi iznajdel prižigavne klinčke?

Anglež John Walker, kemikar in tergovec s špecijskim blagom v Stoktonu je njih najdenik. Letos je umerl 1. dan majnika, 78 let star. Časnik „Newcastle Chronicle“ piše o tej znajdbi to-le: Gosp. Walker je najdel to prižigalo, ko je poskušal mnogoverstne kemiške stvari; izperva je prodajal škatljico takih klinčkov po 1 šilingu in 6 pencev (to je kakih 54 kr.) in si je s to kupčijo lep dnar pridobil. Al to ni dolgo terpelo. Profesor Faraday, potovaje po severnim Angležkem pride v Stokton, si kupi tako škatljico klinčkov, jo vzame seboj v London in v nekem učenem zboru govori o tej znajdbi in jo pokaže pričujočim. Kmali pa so zasledili to skrivnost in kako se narejajo ti klinčki. In od tistega časa je našlo to novo netilo pot po celem svetu.

(Kupčija s krotami). Kdo bi verjel, da tudi krote so kupčijsko blago, in vendar je taka. Že več let so krote potrebne pomočnice vertnarjem in vertnaricam

pariškim, ki z zelenjavo in sočivjem kupčujejo, zakaj le s pomočjo krot varujejo na svojih vertih zelenjad požrešne živali, mnogoverstnih polžkov in množega družega merčesa, ki v eni sami noči pokončajo veliko alate, špargeljnov, korenja, zeléne in druge zelenjave. Tudi v Londonu tisti vertnarji in vertnarice, ki, kakor naše Krakovčanke v Ljubljani, z zelenjavo kupčujejo (blizu 30,000 ljudi se pečá s tem vertnarstvom), ne morejo brez krot biti; 12 krot veljá po našem dnarji 8 dvajsetíc; v Parizu so pa bolji kup (dvanajst jih veljá 5 dvajsetíc), zato jih prodajo vsako leto veliko v London. Francozki barantači s krotami jih nabašejo v velike sodce in jih tako pošljejo v London, kjer jih potem z rokami iz sodcov jemljejo in odštevajo vsakemu, kolikor jih kupi, ne boječi se, da bi jih krote pošverkale s tisto scavnico, katero nekteri mislijo strupeno, drugi pa ne.

Huda ura.

Ljudje navadno mislijo, da od tiste strani, od ktere prva huda ura pride, pridejo potem večidel tudi vse druge tistega leta, in kakor je po prvem germenji bilo: toplo ali merzlo, tako bo tudi vsaki drugikrat. Sploh se bojé ljudje, ako prva huda ura pride od sončnega zahoda, ker pravijo, da take nevihte so vselej huje in je merzlo po njih; nasproti pa jim je ljubše, če grom in dež pride od sončnega zahoda, ker tako vreme ni nek tako hudo, pa tudi ne merzlo. — To pa ni vselej res, zakaj veliko je ležeče tudi na kraji, kjer hudo vreme razsaja, in ravno tista govornica, da se hudega vremena, ki pride od sončnega zahoda, ni toliko bati, je večidel prazna, ker ravno od juga in zahoda privihrajo najhuje ure s točo in viharjem.

Zgodovinske reči.

O starih Karnih.

Spisal D. Terstenjak.

(Dalje in konec.)

§. 4.

Pa kaj boš rekel na odlomek „fastorum triumphalium“, v katerem stoji:

De Liguribus, Vocontis, Salviacisque,
De Liguribus, Stoenis,
De Galleis Karneis?

Tukaj se vendar Karni očitno imenujejo Galli.

Kakor smo našli galske Tauriske v sosesčini Skordiskov, in najdemo Tauriske v sosesčini Norikov, tako tudi nahajamo dvojne Karne: galske, kateri se tudi pri pisateljih najdejo v obliki „Carnutae, Carnutes“ in pa Karne v sosesčini ilirskih Japudov in slovenskih Norencov.

Karni — Karnuti so spadali k onim Gallom, kateri so pod Belovesom v Italijo prišli (Livi V, 34. Diefenbach, Celtica II, 131) in pod varstvom Rimljanov stali. Plini jih imenuje: „Carnuti foederati“.

Njihova prva domovina je bila v sredini Gallije (Caesar „Bell. gall.“ 6, 13). Bili so ti Karni mogočno pleme, in so stanovali kraj Ligera (Loire), kjer je današnja pokrajina Chartrain. Te Karne ali Karnute so že Rimljani leta 585. urbis conditae, ali 118 pred Kr. in sicer po Quint. Aemil. Marku pod svojo oblast spravili *) (Florus lib. 62); na to zmago kažejo fasti triumphales, kakor se vidi iz imen rodov: Ligures, Voconci, Stoeni, kateri so na čisto drugi strani stanovali, kakor Karni sosedje Japudov in Norikov; — in sicer: Vocontii v „Gallii narbonensis“, Liguri pa v današnjem nizzanskem in genoveškem okrožji. Tam so bili tudi Stoeni (glej:

Forbiger „Handbuch der alten Geog.“ 345, 287. Georgi „Alte Geogr.“ I, 228, obiširniše pri Mommsenu „Römische Gesch.“ II, 161). Karne je še le cesar Avgustus premagal (Appian in Illyr. 16).

Nekteri so hotli iz galskih Sarnov napraviti Karne, al te očitno imenujejo stari pisatelji Sarne, ne pa Karne, in njih stanovališča so bile kraj reke Sarne v Legerthalu (Georgi „Alte Geog.“ I, 228). Pozivanje na Livija, kateri piše, da je Belloves, med mnogimi drugimi galskimi plemenami, tudi Karnute iz Gallije peljal, daja spet slab dokaz, ker Livi (lib. V) očitno pravi, da ti Galli so se pri Mediolanu ustavili.

Rimski in gerški pisatelji so Gallo dobro poznali.

Gotovo bi nam pri imenovanju Karnov pristavili, da so Kelti, ako bi imeli zato razlog. Al kakor nam norenske Tauriske naravnost imenujejo, pri panonskih pa pristavljajo, da so bili Kelti, tako tudi delajo pri Karnih, in jih prosto imenujejo sosede Japodov, Norikov in Retov. Da ta zemlja od jadranskega morja do Karpatov pred izselevanjem Gallov iz Gallije leta 383 pred Krist. je bila brez stanovnikov, ni res, ker so v te pokrajine prišli Galli se s prvotnimi prebivavci hudo vojskovati mogli. Kdo pa je v ti pokrajini stanoval? Tuski niso prišli čez Mantovo. Tudi od Retov se nikjer ne bere, da bi bili prišli čez Tilavent (Tagliamento), in tudi Veneti niso v zapadu čez Adižo segali. Ilirske plemena pa nahajamo le do Tersta in do zapadnih obojev Krasa. Današnje goriško okrožje od virov Soče, dalje današnje Gorensko je imelo celó druge stanovnike in ti so bili — Karni.

§. 5.

Karne je ločilo od Norikov pogorje, katero Zilo in Dravo na južni strani spremlja, in se je velelo „alpes carnicae“, pozneje z južnim podaljšanjem „alpes julicae“. Na tem pogorji je stalo „Julium Carnicum“, Juljevo Karnsko, Juljev Kranj, po Juliju Caesaru tako imenovano, današnji Zuglio. Med leti 615 — 630 imenuje Paul Diakon (IV, 40) to mesto „Zellia regio Sclavorum“.

Tudi Schönleben (Annal. I, 39) je bil teh misel, da je stara Karnija segala do Tilaventa. Zmes so utegnile betve ilirskih Venetov, dalje tuskijških Retov in tudi kakošne betvice Keltov stanovati. Al od virov Save do cerkniškega jezera, toraj današnje Gorensko, — od cerkniškega jezera prek čez Hrušico, Terst, Akvilejo, Videm do Terbiža so brez dvombe bile zgolj selišča Karnov.

§. 6.

Iz klasikov tedaj ne dobivamo nobenega točnega dokaza za narodovnost Karnov. Kakošno lice imajo pa topiške imena. Presodimo najpervlje imena gorá.

1. Karvanki, današnje kamniške planine.

Tema tega imena je karv. Po učenem Gilferdingu pomenja karv („Ob otnošenij jazika slavj. k jazikom rodstvenim“ stran 75) „cornutus“. *) Karvanki toraj: montes cornuti, rogate gore. Karvanki stoji za Karvnjaki, ker planinski Slovenci nj težko izgovarjajo; primeri pohorski: otročanki namesto otročnjaki. Da so kamniške gore rogate, toraj poznamovanje celó prikladno, je resnica.

2. Mons Cetius, kterelega lego je že g. Hicinger v „Novicah“ odločil, od cet = breg. Primeri Cetinje, mesto na Černi gori, Cetje, bregovat kraj v terboljski fari, Precetinci, po bregu stoječa vas v fari male Nedelje v sosesčini vasi: Na bregih. V keltščini: coit,

*) Consul (Marcus Aemilius) Ligures et Gantiscos domuit, et de his triumphavit (Aurel. Victor „De viris illust.“ cap. 72).

*) V staropoljščini pomenja karv, bik; sorodna je tudi beseda cervus, jelen, toraj cervus, prvotno tudi pomenja cornutus.